

3. Димань Т.М., Мазур Т.Г. Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів. Київ: Академія, 2011. 520 с.

4. Хіцька О.А., Букалова Н.В., Слободенюк О.І. Оцінка якості та безпеки м'яса та м'ясних продуктів в умовах гіпермаркету. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2008. 10 (1 (36)). 464-468.

5. Шевченко Р.І., Борщ Р.І. Комплексна оцінка рівня екологічної безпеки м'ясопереробних підприємств. Міжвузівська наукова студентська конференція 2011-2012 н.р. 27 лютого-2 березня 2012 р., м. Одеса. Одеса, ОНАХТ, 2012.

УДК 504.064.4

Карамушка В.І., к. б. н., доцент,
завідувач кафедри екології
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”

ДО ПИТАННЯ ЕКОЦИДУ В УКРАЇНІ

Анотація. Агресія РФ завдала колосальних уражень і спричинила значні збитки, серед іншого, природному довкіллю України, що має всі ознаки екоциду. Першочерговими завданнями щодо відновлення порушеного довкілля та відшкодування завданих збитків є реєстрація інцидентів ураження довкілля. В статті розглядаються питання створення таких реєстрів та розвитку відповідної законодавчої бази.

Ключові слова: екоцид, екологічний виклик, реєстрація довкільних уражень і збитків.

З початком військової агресії Росії у 2014 році житловий сектор, об'єкти промисловості, системи життєзабезпечення та інфраструктури, сільсько-господарські угіддя і комплекси, а також природне довкілля східних регіонів України опинилося під впливом потужних деструктивних факторів. Але особливо руйнівним для всієї країни стало повномасштабне військове вторгнення збройних сил Російської Федерації, яке почалося 24 лютого 2022 року. Інтенсивні бойові дії, що охопили частини території Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Одеської та Миколаївської областей, а також ракетні та артилерійські обстріли населених пунктів та об'єктів інфраструктури майже всієї території України, спричинили руйнівні, а подекуди й катастрофічні наслідки для навколишнього середовища. Аналіз стану постраждалих територій дає змогу говорити про основні типи таких наслідків:

- 1) забруднення навколишнього середовища (НС) продуктами, що утворюються внаслідок вибухів боєприпасів, та залишками таких боєприпасів;
- 2) забруднення НС продуктами горіння обстріляних нафтобаз, складів нафтопродуктів та нафтопереробних заводів;
- 3) забруднення НС хімічними речовинами внаслідок обстрілів і руйнування промислових підприємств, енергетичної інфраструктури та об'єктів життєзабезпечення;
- 4) утворення значної кількості твердих побутових відходів внаслідок руйнування житлових, промислових та інфраструктурних об'єктів;
- 5) порушення стану та руйнування природних та антропогенних ландшафтів внаслідок обстрілів, бойових дій, експлуатації важкої військової техніки та спричинених пожеж;
- 6) забруднення водних об'єктів та порушення водного режиму територій (зокрема, затоплення) внаслідок руйнування гідротехнічних споруд.

Крім цього, значна частина територій, де велися бойові дії, а також окуповані території були заміновані. На цих територіях також залишаються боєприпаси, що не розірвалися (бомби, міни, снаряди), а тому вони становлять значну загрозу життю та здоров'ю людей та інших живих організмів і їх використання неможливе без попереднього розмінування й зачищення.

Все це свідчить про цілеспрямоване або мимовільне руйнування і знищення природного середовища України агресором. Кримінальний кодекс України такі дії визначає як екоцид – «масове

знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» (Стаття 441) і передбачає за такі злочини покарання шляхом позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [5]. Разом з тим, нормативні визначення понять «масове знищення», «отруєння атмосфери або водних ресурсів», «екологічна катастрофа» у чинному законодавстві відсутні, а це впливає на підготовку результатів розслідувань до судових розглядів.

На міжнародному рівні на сьогоднішній день немає загально прийнятого юридичного визначення поняття «екоцид», а також немає визнання того, що екоцид є злочином [9]. Удосконалення як національного, так і міжнародного законодавства є нагальною потребою, але для цього потрібен певний час. При цьому скоєні агресором перед людьми і довіллям України злочини такими бути не перестають.

Уражене довілля продовжує потерпати від нескінченних артилерійських і ракетних атак, при цьому екологічні проблеми довоєнної України блякнуть, а перед країною постає масштабний екологічний виклик - подолання наслідків війни та зелене відновлення природних територій і антропогенного середовища до екологічно прийняттого стану. Агресор продовжує свою злочинну діяльність стосовно руйнування антропогенних об'єктів і природного середовища. Тому окрім припинення бойових дій ключовими аспектами екологічного виклику є щонайменше ще два – відновлення порушеного довілля та відшкодування завданих збитків. Як для першого, так і для другого першочерговим завданням є реєстрація інцидентів і оцінка порушень і збитків в економічному та екологічному контексті [3].

Важливість цих завдань важко переоцінити, оскільки без цього стає неможливим проведення інших робіт з відновлення порушених або відтворення знищених природних систем і об'єктів. З перших днів нападу РФ на Україну реєстрацію порушень довілля, а дещо пізніше й оцінку екологічних збитків за затвердженими методиками [2] здійснювала Державна екологічна інспекція. Результати такої роботи представлені у вигляді місячних дайджестів у відкритому доступі, але часові рамки оприлюднених звітів обмежені липнем 2022 року [1].

Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довілля щотижня публікує Міністерство захисту довілля та природних ресурсів України [6], але ця інформація є узагальнюючою, не носить конкретного характеру і є досить обмеженою. Міндовілля також створило ресурс ЕкоЗагроза [6], за допомогою якого акумулює дані перш за все про екологічні загрози, що спричинені окупантами. Застосунок дозволяє долучитися до збору даних про порушення довілля пересічним громадянам на території України; зареєстровані повідомлення проходять верифікацію і лише після цього з'являються з коротким описом на карті застосунку. Незважаючи на те, що сфера дії цього ресурсу є значною, зібрані й представлені в ньому дані є далеко не повними. Саме тому на інвентаризацію довірливих уражень сфокусована низка міжнародних проєктів. Зокрема, одним із важливих результатів таких ініціатив є розвиток інформаційної системи «ЕкоДозор», яка була створена та підтримана Zoі Environment Network (Швейцарія), ОБСЄ, гуманітарною ініціативою REACH та Екологічною Програмою ООН. «ЕкоДозор» реєструє інциденти, пов'язані з «руйнуванням або порушенням роботи населених пунктів, виробничих об'єктів, інфраструктури, місць зберігання палива, сировини, боєприпасів або промислових відходів унаслідок військових дій, що загрожує навколишньому середовищу та може бути джерелом екологічних катастроф» [7]. В базі даних представлені кількість різних типів інцидентів та загальна оцінка їхнього впливу на довілля без їхніх конкретних описів. Очевидно, що джерелом даних для «ЕкоДозор» слугують повідомлення в мас-медіа та результати сателітного моніторингу території України.

Відсутність у відкритому доступі національного реєстру довірливих порушень, спричинених військовими діями, має свою логіку й пояснення: такий реєстр допоміг би оцінити втрати, економічний стан того чи іншого регіону та локалізацію уражених об'єктів і територій, що дало б змогу агресору враховувати ці дані при плануванні наступних атак.

Разом з тим, такий реєстр є необхідним для програм відновлення. Очевидно, що відновлення зруйнованих промислових та інфраструктурних об'єктів, очищення та відновлення природного середовища, зважаючи на масштаб уражень, є непомірним завданням для України. Саме тому держава залучатиме міжнародну допомогу (що, власне, вже відбувається), але бачення загальної картини і оцінка потреб є необхідною умовою для цього.

Важливий крок у цьому напрямку вже зроблено: 22 травня набув чинності Закон України, що передбачає створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України та відповідну компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна [4]. Подібна ініціатива знайшла підтримку на міжнародному рівні: на *Саміті Глав Держав та Урядів Ради Європи (Рейк'явік, 16-17 травня 2023 р.) оголошено про створення Міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією російської федерації проти України* [8]. Але дія Закону України [4] спрямована на врегулювання питання компенсації за ураження житлової нерухомості і не стосується довкільних збитків. У Резолюції Комітету Міністрів країн-членів Ради Європи, якою ухвалено Статут згаданого Міжнародного реєстру збитків [8], довкілля як об'єкт ураження згадується лише у вступній частині, в якій підписанти засудили «всі порушення міжнародного права, включаючи міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право, зокрема напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти, включаючи цивільну інфраструктуру, культурну та релігійну спадщину та навколишнє середовище в Україні».

Таким чином, можна стверджувати, що ефективність зусиль, спрямованих на відновлення порушеного довкілля та відшкодування завданих збитків, значною мірою залежить від належної реєстрації інцидентів, пов'язаних з впливом військових дій на природне довкілля, та наявності й відкритості таких реєстрів. Очевидно, що окрім методологічних і технічних аспектів створення реєстрів екологічних порушень та оцінки спричинених збитків потребує удосконалення відповідна нормативно-правова база.

Список використаних джерел

1. Державна екологічна інспекція України (2023). Інформація зі зведених результатів діяльності Оперативного штабу, що діє на базі Держекоінспекції. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2226> (перевірено 18 травня 2023 р.).

2. Державна екологічна інспекція України (2023). Методики розрахунку розмірів шкоди, внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/2309> (перевірено 18 травня 2023 р.).

3. Дідух Я.П., Расевич В.В., Гаврилов С.О., Альошкіна У.М. (2009). Оцінка екологічних збитків екосистем на основі енергетичних показників. *Наука та інновації*. Т. 5. № 5. С. 62-74.

4. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» № 2923-IX від 23 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (перевірено 19 травня 2023 р.).

5. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. (2001). Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (перевірено 19 травня 2023 р.).

6. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (2023). Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 11-17 травня 2023 року. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/news/114> (перевірено 19 травня 2023 р.).

7. Ecodozor: environmental consequences and risks of the fighting in Ukraine. URL: <https://ecodozor.org/index.php?lang=en> (перевірено 19 травня 2023 р.).

8. Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine (Adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2023 at the 1466th meeting of the Ministers' Deputies) URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ab2595

9. Sarliève, M. (2021). Ecocide: Past, Present, and Future Challenges. In: Leal Filho, W., Azul, A.M., Brandli, L., Lange Salvia, A., Wall, T. (eds) *Life on Land. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95981-8_110